

Геополитика, право, история (научна дискусия)

БАЛКАНИТЕ И НАТО В ЗОРАТА НА МИЛЕНИУМА

(Почти по Дж.Оруел)

Доц. д-р Стоян Бараков

Нещо като НЕОБХОДИМО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ:

За любителите на ЧЕРНО-БЕЛИ ОЦЕНКИ и на ГОТОВИ ОТГОВОРИ четенето на този текст е противоположно.

И нещо като НЕИЗБЕЖНО ВЪВЕДЕНИЕ:

Преди малко повече от четвърт век ми беше предложено да подготвя статия за НАТО. Поръчителят ми (подс)каза, че очаква да представя пакта като заплаха за мира, сигурността и стабилността в света, в Европа и – разбира се – на Балканите. В онзи момент темата ми беше безкрайно далечна, но тъй като в случая „предложено“ беше почти равнозначно на „възложено“, няхах кой знае какъв избор. Захванах се.

Началото не беше трудно. Припомних известната истина, че като основна причина за формирането на Северноатлантическия алианс неговите бащи изтъкват „комунистическата заплаха“. Реших обаче, че на читателите – както, впрочем и на самия мен – ще бъде интересно да научат кои са авторите на „дамгосващото обвинение в комунизъм“. Тръгнах да ги търся и стигнах до... „Манифест на комунистическата партия“. За читателите, отраснали, образовани и възпитани при демокрацията, напом-

ням, че тази малка книжка е една от най-важните творби на К. Маркс и Ф.Енгелс, за която В.И. Ленин е убеден, че „струва колкото цели томове“, защото „с нейния дух живее и се движи досега целият организиран и борещ се пролетариат от цивилизования свят“. В самото начало на Манифеста двамата автори пишат, че за свещена хайка срещу комунизма са се съюзили „всички сили на стара Европа...: папата и царят, Метерних и Гизо, френските радикали и германските полицаи“.

Това обаче е казано във второто изречение, докато първото гласи дословно: „Един призрак броди из Европа – призракът на комунизма“. Метафората малко ме смути, още повече защото последвалата бърза справка с Български тълковен речник потвърди онова, което ми беше известно отпреди: думата „призрак“ е натоварена само с негативни конотации и означава „привидение, сянка фантом. Кошмарни призраци. Призрак на смъртта“.

Изводът се налагаше сам по себе си: първите (или поне едни от първите) антикомунисти трябва да са ... Маркс и Енгелс. Той обаче изглеждаше толкова абсурден, че едва ли щеше да се намери редактор, който да го пусне в оборот. Задействаха се механизмите на автоцензурата. Реших, че не си струва да се прави опит за пласирането му на българския пазар.

Затова когато неотдавна бях попитан желая ли да подготвя изследването, което е пред вас, не се колебах и минута. Повярвал, че цензурата и автоцензурата са само спомен от миналото, оцених офертата като интересно предизвикателство, даващо ми възможност да кажа неща, които до голяма степен се различават от дефилиращите днес в медиите и в специализираната литература становища. Някак спонтанно дойде и намерението да включа в статията и някои от предишните си наблюдения и констатации.

Междувременно бяхме станали свидетели на прелюбопитни неща. Врълхлетя ни нещо, което някои – кой знае защо – нарекоха „демократия“, сиреч Еверест в човешкото развитие. Почти едновременно някой някъде реши, че трябва да направим поредното идеолого-политико-стратегическо салтомортале, с други думи – отново да коригираме своя „цивилиза-

ционен избор“. И се започна една препирня: „Изток или Запад? Европа или Ориента? Вашингтон или Брюксел?“.

Най-жилави се оказаха словоблудствата на тема „За или против НАТО?“. Инициира ги един „велик“ народен избраник с редковата, артистично разрошена брадица, по-късно – учредител и пръв президент на Атлантическия клуб, от 2001 до 2005 г. – пръв дипломат на преинтересната ни парламентарно-премиерска (или обратно?) република. Соломон Паси – именно за него става дума – лансира през 1990 г. една идея, която в онзи момент изглеждаше толкова „безумна“, „провокативна“, „еретична“, „престъпна“, че взриви рахатлъка на политиците от всички цветове и нюанси. Депутатът „с жълто около човката“ (и така беше наричан той) предложи парясаната от съюзниците и „братята по оръжие“ България да потърси от довчерашия си „най-голям враг“ НАТО гаранции за своята национална сигурност. Компетентни държавни институции, настоя „безумецът“, „провокааторът“, „еретикът“, „престъпникът“, „предателят“, трябва максимално бързо да направят ясна и недвусмислена заявка за бъдещото приемане на страната ни в съюза¹.

В първия момент масовата публика онемя, но много бързо се видя, че е очаквала сигнала. Защото проходящото ни гражданско общество (впрочем, неговият прощъпалник май все още не се е състоял) копнееше да каже какво мисли за революционните (или контрареволюционните – зависи от гледната точка) промени, готвени ни от едни индивиди с модни костюми или с с дебели пуловери и бели чорапки, които от парламентарната трибуна и в услужливи медии скорострелно и със завидна самоувереност се бяха обявили за политически елит. „Елитът“ обаче не мислеше като „простолюдието“. „Елитните“ ни „политици“ и „държавници“ отсякоха, че единствено те са кадърни да се произнасят по всички въпроси на нашето битие и най-паче по натовските. Много бързо усвоиха едно от важните правила на играта, валидни при всяка власт: народът е стадо, което трябва да се води; не е дорасъл за глезотии от рода на референдумите, а многото информация му вреди².

Колцина от нас си спомнят днес онази озъбена (псевдо)дискусия? Знаещите за пореден път бяха изхвърлени от нея. Може би затова тя едва ли не светкавично се изроди в ожесточено замеряне с комични „аргументи“ („Това е така, защото е така!“) и „контрааргументи“ („Не Не е така, защото не може да бъде така!“). Страстните квалификации на домо-раслите полемизатори покриваха целия спектър от „осанна“ до „разпни го“ и обратно, но в най-груби черти могат да бъдат обединени в две основни групи. Първата – на левията (използвам термините „ляво“ и „дясно“ до голяма степен условно, тъй като в днешния свят те са твърде размити и съществено се различават от онова, което по традиция се влага в тях) – виждаше в НАТО „най-големия агресивен военен блок на империалистическите държави“³; „главно оръдие на милитаристичната политика на империализма, насочено против страните от *социалистическата общност* (какво от това, че „общността“ вече скоростигжно се беше споминала? К.м. – С.Б.?), националноосвободителните движения, прогресивните демократични сили в капиталистическите страни“⁴; агресивен пакт, който ще се разпадне поради собствените си вътрешни противоречия⁵. Втората група – на десницата – категорично и без уговорки веднага декларира, че ще работи за незабавното приемане на България в Северноатлантическия съюз, който е „опора на мира и сигурността“

Около тези стожери се обединиха следните по-важни тези и антитези:

Приемането на България в НАТО е един от най-добрите начини (ако не и най-добрият, дори единственият) да се осигурят гаранции за националната ни сигурност от единствената ефективна военно-политическа организация в света след разпускането на Варшавския договор. Това се дължи на очевидното съвпадение на ценностите – и България, и пактът се обявяват за парламентарен плурализъм, пазарна икономика, върховенство на закона, гарантиране на правата и свободите на човека и на гражданина. А след като България наистина споделя евроатлантическите ценности, напълно нормално е да се свърже с евроатлантическата общност не само полити-

чески и икономически, а и във военната област. Присъединяването ни към НАТО се оценява като символ на нашето окончателно и необратимо инкорпориране в демократичния свят, където владееят общозадължителни правила и са очертани ясни перспективи. България ще стане член на политическа и военна система с огромен потенциал, със завиден международен престиж, която играе решаваща роля в създаването на общи основи на европейската и световната сигурност. В тази система страната ни ще разработи адекватна стратегия за собствената си национална сигурност. С присъединяването си към пакта България автоматично става по-привлекателна за чужди инвестиции. София ще получи възможности за по-активно участие във форуми на високо и най-високо равнище, а с това – и възможности да обяснява и да защитава собствените си позиции.

С приемането ни в НАТО регионалната политика на България се сдобива с нови импулси. Ще имаме възможност не само да консумираме, а и да генерираме сигурност и стабилност в Югоизточна Европа, включително и да работим за предотвратяването на неблагоприятни и неизгодни за нас геополитически образувания (оси, триъгълници и др.под. творения на „политическата геометрия“).

Членството ни в алианса, считаха привържениците на нашето приемане, ще ни осигури много по-добро място в международното разделение на труда, по-специално в сферата на отбраната и на свързаната с нея военна промишленост.

От военно-стратегическа гледна точка акцентите се поставяха върху следното:

Ще бъде ликвидиран съществуващият в момента неблагоприятен за нас дисбаланс във въоръженията и въоръжените сили по отношение на почти всички наши непосредствени съседи (с изключение на Македония).

Българската територия ще се превърне в неразделен компонент на европейската отбранителна зона, което автоматически ще повиши равнището на националната ни сигурност.

Български експерти ще получат достъп до важни проекти и водещи технологии във военно-промишления комплекс.

Участието на български военни в мисии на пакта ще окаже благоприятно въздействие върху обучението на техния персонал и върху бойната готовност на цялата Българската армия.

В общи линии подобни бяха позициите и на Движението за права и свободи. Известен колорит, но и немалко напрежение сред останалите политически субекти внесе изявлението на лидера на Движението Ахмед Доган, че пътят на България за Европа минава през Босфора.

Другото течение акцентираше преди всичко върху очакваните негативни ефекти от присъединяването. Най-съществени от тях бяха следните:

Приемането в НАТО изправя България пред императивно изискване да създаде качествено нова система за формиране и приемане на политически решения, сходни на решенията на държавите членки на съюза. Този процес ще изисква немалки финансови и кадрови ресурси, с каквито страната ни не разполага. В извънредни или изострени ситуации (например преди избори) това обстоятелство може лесно да се манипулира и да породи сериозно обществено недоволство.

Много по-съществено е обаче опасението, че членството ни в пакта може да превърне България в мишена на атаки (включително и ядрени) при евентуален регионален или глобален конфликт. Тази възможност е малко вероятна, но не може априори да се изключва. Не бива да се отхвърлят предварително и заплахите от терористични действия на българска територия.

В резултат на изпълнението на своите съюзнически задължения България може да бъде въввлечена във военен конфликт, свързан с член или с членове на алианса.

Страната ни неизбежно ще бъде принудена да приеме различни форми на чуждо военно присъствие (да осигури трафик за войски и бойна техника през българското въздушно пространство, териториалните води и по суша, бази и т.н.).

България не може да не предоставя на НАТО топографска, географска, хидрографска и пр. информация, както и данни за

мобилизационните ресурси и за цялата мобилизационна система на страната ни въобще.

Не по-малко внимание противниците на присъединяването обръщаха на финансово-икономическите аспекти – главно на високата цена на преоборудването на Българската армия в съответствие със стандартите на НАТО, заплатите на кадровите военни, пенсиите и обезщетенията на съкратените офицери, сержанти и войници, оборудването и възнагражденията на участниците в задграничните мисии и т.н.

Казаното дотук в никакъв случай не означава, че така представените възгледи са останали непроменени. Десните и десноцентристките партии в общи линии запазиха ориентацията си и се задоволиха главно с конкретизиране и прецизиране на някои съставки на своята позиция. На това постоянство не повлия и последвалата драматична диференциация в СДС и напускането или „отлюспването“ на знакови, емблематични фигури на „синята идея“ (Стефан Софиянски, Христо Бисеров, Богомил Бонев, Евгени Бакърджиев, Иван Костов). Много позабележима беше еволюцията в лявата част на политическия спектър. Социалистическата партия от убеден противник на участието на България в НАТО трябваше да преглътне включването ни в съюза. Въпреки някои прогнози, след 2001 година и новопоявеният се политически субект – НДСВ – не прекъсна и дори не забави процесите на евроатлантическата ни интеграция. Това е достатъчно да се счита, че диференциацията на политическата ни „класа“ по проблема „Да или не на НАТО“ вече е завършила. Днес всички релевантни политически фактори – с изключение на комунистическите партии, „Атака“ и няколко депутати от Коалиция за България – приемат натовското бъдеще на България. Същото обаче не може да се каже за т.нар. средностатистически българин. На този проблем обаче ще се спрем малко по-късно.

„Доводите“ както на апологетите, така и на отрицателите на НАТО не блесяха с особена оригиналност. И едните, и другите подтичваха след спорещите в САЩ и в западноевропейските държави. А там дебатите започват още в края на 40-те и началото на 50-те години на миналия век, когато дори най-крайни

американски републиканци и не по-малко крайни антикомунисти (напр. сенаторите Робърт Тафт и Херман Уелкър) не скриват своята враждебност към НАТО⁶. Дискусиите не са заглъхнали и днес. Призивите да бъде „пенсиониран“ не само Варшавският договор, а и „другият военен мастодонт – НАТО“ са актуални и в момента⁷. Тези полемики обаче у нас бяха подминавани с величествено пренебрежение, а становищата на политици като тогавашния френски министър на отбраната Ш. Милон, че алиансът е „успешният архитект на отговора на Запада на конфронтацията Запад–Изток“⁸ се считаха за недостатъчно ангажирани, беззъби и затова бяха отхвърляни без никакво колебание. Мненията на учени, чиито глави служеха не само като закачалки на шапките им (напр. Игнасио Рамоне, д-р по семиология, автор на няколко десетки книги по международни отношения и геополитика, преподавател в парижката Сорбона, директор на вестник „Монд дипломатик“) се възприемаха в най-добрия случай като не съвсем обичайни, като екзотични. Евроконституцията, казва този безспорен капацитет, „във военен план предвижда НАТО да осигурява защитата на Европа, което е пълен абсурд... НАТО е една американска отбранителна организация, не европейска“ (к.м. – С.Б.)⁹. „На въпроса: „Кой е неприятелят на Запада?“ и самата Организация на Северноатлантическия договор (НАТО) вече не знае какво да отговори, пише същият автор. И това сериозно наранява този съюз, който объркано си поставя въпросите за собствената си идентичност и за своите цели“¹⁰. И ако мненията на тези чужди авторитети бяха безапелационно игнорирани, странно ли е, че като бели врани изглеждаха малцината български експерти, които безуспешно се опитваха да кажат, че „НАТО е вчерашният (к.м. – С.Б.) ден на западната политика“¹¹.

За сметка на това натрапчиво се преекспонираха мнения, че алиансът е „ключов фактор за сигурността на евроатлантическия район“. (Оценката е от 1996 г., а неин автор е тогавашният полски министър-председател Вл. Чимошевич¹², но беше използвана и от нашите натовци). Дори за миг не се допускаше да бъдат поставени под съмнение твърденията, че съюзът е оправдал, че ще оправдава и в бъдеще своето съществу-

ване; че се е утвърдил като стълб на сигурността в Европа и в света. А въпросът за ликвидирането на „една структура, доказала своята ефективност в сферата на колективната отбрана“, се схващаше едва ли не като богохулство.

За да бъде честен пред читателите, а и пред себе си, ще призная, че бях по-близо до първата група. Не само защото няколко десетилетия бях убеждаван, че казаното от противниците на алианса е „истината, цялата истина и само истината“. Бях противник на *философията* на пакта, тъй като поради относителния паритет между въоръженията на двата блока, поради прословутото равновесие на страха и поради спазването на договореностите (формални и неформални) между НАТО и Варшавския договор да зачитат сферите си на влияние, имаме щастието да не познаваме *практиката* на западния алианс¹³. Резултатът: най-дългият в цялата европейска история мир.

Нека ми бъде простено емоционалното отклонение, но няма как да не спомена, че след агресията на НАТО в Югославия през 1999г. г, след варварствата, които видях не на телевизионния екран, а със собствените си очи, евентуалната промяна на възгледите ми, за която бях почти подготвен (след еуфорията, обхванала толкова много хора у нас и по света, мислех, че сигурно съм един от малцината „глупаци“, които не могат да схванат как и защо днес НАТО е не „ястреб“, а най-големият световен „гълъб“) не се състоя. По някаква странна игра на съдбата малко преди това бях попаднал на знаменитата фраза, която Теодор Адорно произнася шест години след избухването на Втората световна война: „След Хиросима писането на стихове вече е безотговорна дързост“¹⁴. За мен след косовската „хуманитарна интервенция“ всяка възхвала на „хуманността“, „справедливостта“, „миролюбието“ на пакта стана не само дързост, а и безграничен цинизъм. Потресе ме цитираната от мой близък мисъл – струва ми се, пак на често споменавания тук, незаслужено пренебрегван по-рано и заслужено (може би) превъзнесен днес Джордж Оруел: „Докато пиша, високоцивилизовани човешки същества летят над главата ми, опитвайки се да ме убият“¹⁵. Защото сигурно до края на дните си не бих могъл (а и не бих искал) да забравя, че на един

от най-оживените белградски булеварди, където движението на хора и на автомобили не спира и през нощта, на един хвърлей от квартирата ми, бомбите на пакта изгърбушиха сградите на правителството на Сърбия, Генералния щаб и министерствата на отбраната и на вътрешните работи. И ако обяснението, че това са военни обекти и унищожаването им е „леgitимно“ и „законно“ може (макар и с много силна съпротива) да се преглътне, как да се преглътне ужасяващия факт, че на самия „пъп“ на югославската столица, на метри от съюзния и републиканския парламенти, общината и десетки други обществени и жилищни сгради беше размазана националната телевизия. Аргументи? Защото била рупор на Милошевич Загинаха невинни журналисти. Направиха го държави, които се кълнях, а се кълнат и днес, че за тях свободата на словото е свещена. Не беше пощадена и неприкосновената по международните закони територия на чуждо посолство – на Китай – велика държава, която освен всичко друго е постоянен член на Съвета за сигурност на ООН (казано пътем, какво ли щеше да стане, ако китайците също бяха влезли в ролята на шерифи и бяха започнали да стрелят преди да се замислят?). Не схващах как и защо свръхточният огън на алианса нерядко поразяваше не само болници и жилищни сгради, но и колони албанци, за чието „освобождаване“ бяха довтасали съвременните кръстосници. Безпомощно свеждах поглед пред безмълвния въпрос в очите на белградските си приятели: „Защо и вие?“. Опитвах се – неуспешно – да се успокоявам, парафразирайки друга мисъл на Джордж Оруел, че съм твърде нормален, за да проумея съвременния свят. Оценявах обясненията на говорителите на алианса, че нито една война не може да мине без „съпровождателни загуби“ като отвратително безочие. Подобни обяснения поразително ми напомняха „премъдростта“ на един нацистки офицер от прочетена в детството ми книга, че „където се рендосва, там хвърчат трески“. Ако такава е цената на свалянето на Милошевич или на когото и да било, аз отказвам да подкрепя подобни „хуманитарни интервенции“ и техните извършители Така разсъждавам и днес, колкото и подобен начин на мислене да изглежда демоден.

И все пак старателно и максимално добросъвестно се стараех да вникна в доводите на онези апологети на евроатлантизма, които с неподозирано настървение сатанизираха довчерашната си любов – Варшавският договор – и пришиваха ангелски крилца на новата си изгора – НАТО, рисувайки я като безгрешен светец. Нищо ново и непознато – в историята случаи като този дал Бог. За тях народът ни отдавна е казал, че „от сладост чак нагарча“. Ако пък перифразираме един умен германец, родните атлантици така се престараха в хвалбите, че тамянят започна да поскъпва¹⁶. (Само мимоходом ще спомена, че някои от атлантиците трудно различаваха „евроатлантизъм“ от „европеизъм“, но това не пречеше на техния завиден апломб. „Нейсе“, както би възкликнал Алеко).

Написах „светец“ и пак си спомних Оруел. „Светците винаги трябва да бъдат смятани за виновни до доказване на противното“, иронизира той, без да подозира, че по този начин поставя в деликатна позиция феновете на НАТО. Те трябва или да твърдят, че алиансът е светец и да се отрекат от Оруел (на когото по презумпция също са фенове – „феновете знаят защо“) или да приемат за истина казаното от прочутия английски майстор на перото и да се съгласят, че пактът – като всичко, създадено от човека, е далеч от божие съвършенство; че той не само греша, но и върши не съвсем редни, откровено нередни, а дори и очевадно престъпни неща. И в двата случая обаче ще им трябват убедителни или поне правдоподобни доказателства. А докато ги търсят, за отмора на читателя ще си позволя да припомня някои позабравени (несъзнателно или преднамерено) факти от не толкова далечното минало, намирисващи понякога на

ПОЛИТИЧЕСКА ПИКАНТЕРИЯ

В една брошура, „създадена, за да представи НАТО и неговата политика“, четем: „През 1949 година дванадесет държави от двете страни на Атлантика основават Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО), за да противодействуват на *риска Съветският съюз да се опита да разшири*

контрола си над Източна Европа върху други части на континента“ (запазени са стилът и правописът на авторите, а подчертаното е от мен – С.Б.¹⁷). От този порядъчно засукал текст, а и от безброй други подобни нему, немалко от неизкушените във външната политика и в историята на международните отношения ще повярват, че Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО – от North Atlantic Treaty Organization) възниква като отговор на заплахите от Организацията на Варшавския договор (ОВД). Така автоматически отговарят на въпроси от историята на международните отношения всички наши студенти, макар че не може да има преподавател или учебник, който да твърди подобна нелепост. Всички документи сочат съвсем ясно: НАТО е създадена през 1949 г., а ОВД се ражда 6 години по-късно – през 1955 г. Аргументите за формирането и на западния блок (от Белгия, Великобритания, Дания, Исландия, Италия, Канада, Люксембург, Норвегия, Португалия, САЩ, Франция и Холандия), и на източния съюз (от Албания, България, Полша, Румъния, СССР, Унгария и Чехословакия) са почти като извадени от един калъп¹⁸.

Разбира се, виновни за тази заблуда са най-малко неизкушените, защото те непрекъснато са облъчвани с друго словесно ноу-хау, според което причината за раждането на Северноатлантическия пакт е „комунистическата заплаха“. Не може да се отрече, че подобни изводи не са изцяло неоснователни, тъй като след Втората световна война Москва наистина сериозно забавя темповете и редуцира обхвата на очакваната от Запада демобилизация на личния състав на армията и намаляване на въоръженията. Към това се добавя и начинът, по който е извършена политическата промяна в Чехословакия, ликвидирането на опозицията в България, конфликтът между Сталин и Тито през 1948 г. В Париж, Лондон, Брюксел, но много повече във Вашингтон сигурно са са опасявали, че апетитът идва с яденето. И отново Оруел ме връща при себе си с написаното през 1948 г.: „Изправени сме пред едно световно движение, което заплашва съществуването на западната цивилизация“. Става дума, разбира се, за международното работническо и комунистическо движение. Страшна за някого е идеологията, а не външната политика.

В същото време никъде в рекламните диплянки, листовки, брошури и прочее книжнина не може да се прочете, че по подобен начин действат САЩ и Великобритания (едно от най-убедителните, но съвсем не единствено потвърждение е гражданската война в Гърция). Премълчава се, че критиците на Оруел не споделят цитирания негов възглед. Дори не се намеква, че през 1945 г. „страшният“ Съветски съюз излиза от войната като безспорен победител и с невероятно нараснал политически авторитет, но с грохнала икономика. В същото време Великобритания успява до голяма степен да запази позициите си – както икономически, така и политически. Суперджакопота обаче печелят САЩ. След японското нападение над американската морска база Пърл Харбър в началото на ноември 1941 г. те се включват във войната, но отново не допускат бойни действия на собствената си територия, избягвайки с това огромните разрушения, на които са подложени почти всички европейски държави, особено СССР. По този начин САЩ се утвърждават като водещ икономически, политически и военен световен фактор. През септември 1945 г. самият президент Х. Труман декларира, че американците притежават „най-голямата сила и мощ, каквито някога е постигало човечеството“¹⁹. Възможно е Москва наистина да е била опиянена от победата над Хитлерова Германия, но едва ли самотнието на Сталин е било толкова голямо, та да не разбира, че една нова война ще бъде гибелна за страната и лично за него. Той изрично предупреждава за това гръцките комунисти в разгара на гражданската война. Това са знаели и западните лидери, но то не пречи на У. Чърчил на пети март 1946 г. (точно шест месеца след безусловната капитулация на Германия) в присъствието на президента на САЩ да произнесе във Фултън (щата Мисури) своята прословута реч, в която заявява, че над страните от Източна и Югоизточна Европа се е спуснала „железна завеса“, а християнската цивилизация е заплашена от СССР. По същество британският политик отправя открит призив САЩ и Англия да формират военно обединение, което да спаси западната цивилизация от довчерашия им съюзник²⁰.

Не ми е известно маститият британски държавник да е предявявал претенции за бащинство на словосъчетанията „съветска заплаха“, „комунистическа опасност“, „желязна завеса“ и на техните производни. Защото като един от организаторите на чуждестранната военна интервенция срещу Русия (1918–1920) не може да не е знаел, че повечето от тях се раждат едновременно с властта на съветите. А се пръкват на бял свят, за да подготвят общественото мнение за споменатата интервенция. Ала Чърчил е знаел и нещо по-любопитно. Четвърт век след провалилата се западна авантюра срещу Русия към антисъветското и антикомунистическо плашило посяга не кой да е, а ненадминатият и до днес манипулатор, вездесъщият Йозеф Гьобелс. (Впрочем, без да преследвам каквито и да било внушения, само като куриоз си позволявам да припомня, че в началото на 2005г. италианският премиер Силвио Берлускони стреснал италианците с „откритието“, че призракт на комунизма все още броди над Апенините и не им носи нищо добро. „Ако левицата дойде на власт, заявил той, резултатът ще бъде мизерия, терор и смърт“ – вж в. „Монитор“, 18.01.2005). Може би позабравихме, че Гьобелс е човекът, оглавил от 1926 г. мощния пропаганден апарат на нацистката партия, а след идването на Хитлер на власт създал специално министерство на пропагандата, което подчинява всички културни и пропагандни институции на Третия райх. Дейността на Йозеф Гьобелс е оценена по достойнство от самия фюрер: „Бих желал да спомена ... следните мъже, които... имат най-голяма заслуга за придобиването на възможността да празнуваме отново“, заявява той и поименно отличава „партийния другар министър д-р Гьобелс, ръководител на една пропаганда, чиято висота изпъква най-ясно, когато се сравни с пропагандата от Световната война“ (Първата световна. Начинът на изписването е осъвременен – б.м. – СБ.).²¹

Споменавам д-р Гьобелс не случайно, а защото е свързан с една прелюбопитна, но не много известна подробност. Както беше вече посочено, дори интелигентни и образовани люде, главно от средното и младото поколение, без колебания сочат У. Чърчил като творец на словосъчетанията „комунистическа

опасност“, „съветска заплаха“, „желязна завеса“. И, естествено, грешат. Обръщаме се към известен в близкото минало съветски учен, международник, дипломат, написал куп книги, между които „Германия под властта на фашизма“, „Крахът на фашистка Германия“ и др., който разкрива съвсем различна картинка. Ако вярваме на този познавач на „Хилядолетния райх“ (а няма нито една причина в конкретния случай да не му вярваме, тъй като достоверността на събитията, за които ще стане дума в следващите редове, е потвърдена и от други автори с различни и дори противоположни политически и идеологически симпатии и антипатии), в края на 1944 и в началото на 1945 г. висшите германски ръководители, особено военните, са убедени, че войната вече е загубена, а капитулацията на Берлин е само въпрос на дни, при това броени. Затова е решено да се предложи на западните съюзници да сключат примирие с Германия. На 17 януари 1945 г. Хитлер диктува на своя външен министър Рибентроп основните тезиси на „мирните предложения“ до Запада. За окончателното шлифоване на документа светкавично са ангажирани най-добрите експерти на германското външнополитическо ведомство и на 19 януари текстът, влязъл в историята под името „Меморандум на Рибентроп“, е одобрен от фюрера. След още два дни – на 21 януари – документът е изпратен до посолствата на Германия в Швейцария, Швеция, Испания и Португалия със задача „влиятелни неутрални посредници“ да го предоставят на официалните представители на Англия в посочените държави.

Изходна точка на този опус на отчаянието става използваната и дотогава „съветска заплаха“. Хитлеристката върхушка тръби, че „най-близката цел в плановите за световно господство на московския империализъм е пълното завоюване на Европа“ Твърди се, че ако Лондон незабавно не подпише споразумение с фашистка Германия, след неизбежното германско поражение в Централна и Източна Европа под ръководството на Съветския съюз ще бъде формиран „тристамилионен блок на силата“, а в западната част на континента ще бъде разгърната „поддривна дейност“, за да се разчисти пътят за по-нататъшно настъпление на Съветската армия. Неизбежно ще

дойде редът на самата Англия. Едновременно с рухването на Третия райх ще рухне и господството на Англия в Близкия изток, в резултат на което снабдяването на Запада с нефт ще зависи от (не)милостта на руснаците. За да се избегне тази „гибелна“ за англичаните перспектива, Берлин предлага на Лондон да замени дотогавашната си политика на „баланс на силите“ с нова дипломация: „Германия – Европа – Англия против мощния Съветски съюз“²².

След смъртта на президента на САЩ Фр. Рузвелт и поемането на властта от неговия приемник Х. Труман спекулациите на нацистката пропаганда с „комунистическата опасност“ се засилват. Във всички речи на Гьобелс от това време темата за „желязната завеса“ е дежурна. В тези спекулации е набъркана и Югоизточна Европа. „Ако немският народ бъде победен, пише той в ежедневника *Das Reich* от 23.02.1945 г., Съветите ще окупират цялата Източна и Югоизточна Европа, както и по-голяма част от Германската империя. Над тази огромна територия (ако се отчете и територията на Съветския съюз) незабавно ще бъде спусната желязна завеса“²³.

(Време е да спомена, че в разговор по друг повод проф. д-р Евгени Александров ми припомни позабравения факт, че за първи път словосъчетанието „желязна завеса“ е използвано от Карл Велики, който призовава с нея да бъде опазен „културния Запад“ от „дивите славяни“. Използвам възможността най-сърдечно да благодаря на проф. д-р Александров за колегиалния му жест).

По различни причини Меморандумът на Рибентроп не постига целите си, но още преди края на Втората световна война във Вашингтон втвърдяват политиката си и се готвят да разговарят с Москва „от позиция на силата“. През април 1945 година държавният секретар докладва на президента, че „атомната бомба ще даде на САЩ възможност в края на войната да диктуват своите условия“. Американският историк У. Уилямс свидетелства, че непосредствено преди изпробването на първата атомна бомба Х. Труман заявил, че при евентуален успех той ще държи руснаците в ръцете си. Още по-откровен е заместник-държавният секретар Д. Грю, според когото „бъдещата война със Съветска Русия е неизбежна като самата ре-

алност...“ и „може да се разрази в близките няколко години“²³. Друг американски историк – А.Шлезинджър – признава, че „Съединените щати се отказаха от провежданата през войната (Втората световна война – С.Б.) политика на сътрудничество и под въздействието на притежаваната атомна бомба поеха пътя на агресия, насочена към ликвидиране на влиянието на Русия в Източна Европа и към създаване на капиталистически държави до границите на Съветския съюз“²⁴.

Не са много по-различни настроенията във Великобритания. Не е излишно да се припомни, че с приближаването на Втората световна война в английските висши кръгове се увеличава броят на привържениците на Мусолини, както и на онези, които виждат в Хитлер човека, чиято мисия е да разруши руския комунизъм. Оруел например „прозира, че е неизбежно една война срещу фашизма да бъде последвана от война срещу съветския комунизъм; че войната против Германия е само „първо действие на една трагедия, която ще се разиграе не в две, а в три действия“.

Организирана е мощна антисъветска и антикомунистическа кампания. През 1946 г. правителството на Кл. Атли създава в Министерството на външните работи нова агенция – Отдел за проучване на информацията (ОПИ) като противодействие на усилията на съветската пропаганда да подкопае Запада“. Близка приятелка на Дж. Оруел му разказва поверително за работата си в ОПИ и изразява надежда той да напише „нещо“ за тях. Оруел ѝ отказва заради болестта си, но предлага други писатели „със сериозни антикомунистически убеждения“. Седмица по-късно той допълва предишната си оферта с имена на още хора и добавя: *„Ако искаш, мога да ти дам и списък на журналисти и на писатели, които според мен са прикрити комунисти, симпатизанти или склонни към подобно нещо, поради което не бива да им се гласува доверие...* Не е лоша идея да разполагаш със списък на хора, които са неблагоприятни“ (к.м. – С.Б.). По понятни причини тази история е пазена в дълбока тайна до 1993 г., а Оруел е обвинен, че е предал приятелите си и че е действал в противоречие с всички принципи, които публично е защитавал.

Твърдолинейните не се ограничават само с вербални декларации. През октомври 1945 г., само 51 дни след капитулацията на Япония, Пентагонът подготвя първия проект за атомно нападение срещу 20 съветски градове и военни обекти, евфемистично наречен „Стратегическа уязвимост на Русия от ограничена въздушна атака“²⁵. В пропагандната кампания попадат (понякога дори без да подозират) и немалко интелектуалци. Такъв е например случаят с Оруел, за когото биографът му Г. Баучър свидетелства, че също „е включен в мащабния кръстосан поход против комунизма и ще бъде използван за техните (на „американските десни сили – С.Б.) пропагандни цели“²⁶.

Тези исторически екскурси може би са занимателни, но увлечението по тях ни отклонява от нашата непосредствена и по-важна задача. Затова ще спрем с пикантериите и ще се опитаме да видим какви са

НАТО И БАЛКАНИТЕ ДНЕС. А ЗАЩО НЕ И УТРЕ?

Преди това обаче се налага отново да се върнем към средата на миналото столетие.

Вече беше споменато, че още по време на Втората световна война отношенията в антихитлеристката коалиция далеч не са свободни от взаимно недоверие и от подозрения, които се засилват осезателно след края на войната и особено след събитията в Централна и в Югоизточна Европа. В западноевропейските държави трайно се настанява страхът (няма да коментираме доколко той е оправдан) за териториалната цялост и за политическо-идеологическата ориентация на техните общества. В името на защитата на самите устои на своето политическо и обществено устройство през 1948 г. държавите от Бенилюкс (Белгия, Холандия, Люксембург), Великобритания и Франция подписват Брюкселския договор. Този документ остава в историята като пръв опит за обща политика и отбрана на Западна Европа, с който се поставят и основите на бъдещото европейско единство.

По същото време САЩ преоценяват своята европейска политика. Презумпцията, според която както американската сигурност, така и мястото и ролята на САЩ в световната поли-

тика са тясно свързани със сигурността на Западна Европа, не се променя. Не е коригирана и постановката, че сигурността на западноевропейските държави зависи от тяхната икономическа стабилизация. Коригирани са обаче някои важни механизми за постигането на целите на европейската политика на Вашингтон. Силното дотогава *икономическо* ангажиране на САЩ с възстановяването на Европа (намерило израз особено в доктрината Труман и в плана Маршал) след критичната 1948 г. отстъпва пред непосредствените *военни* задължения. Започват преговори между САЩ и Канада, от една страна, и държавите членки на Брюкселския договор, от друга, за формирането на отбранителен съюз *от двете страни на Северния Атлантик*. Става дума, следователно, за *регионална* организация по смисъла на глава VIII от Хартата на ООН, която допуска формирането на регионални споразумения или организации, имащи за цел предприемането на действия за запазване на мира и сигурността и за мирно регулиране на *локални* спорове и конфликти.

Много скоро обаче за участие в преговорите са поканени Дания, Исландия, Италия, Норвегия и Португалия, т.е. страни от Западното Средиземноморие и от района на Северно море. Именно тези държави формират Северноатлантическия пакт. Това поражда подозрения, че той не е и замислян като регионален (Северноатлантически). Естествено, веднага на преден план са изведени два въпроса: 1. Действително ли пропастта между бившите съюзници от антихитлеристката коалиция (СССР, от една страна и САЩ и Великобритания, от друга) вече е толкова дълбока, та в борбата срещу Москва е привлечена и Италия – довчерашен член на оста Рим-Берлин-Токио?; 2. Какъв съюз е всъщност НАТО – регионален, надрегионален, универсален или нещо четвърто? По време на дебатите в американския Сенат за ратифицирането на пакта е изказано становище, че включването в него на Дания, Норвегия, Исландия, Италия и Португалия сериозно разширява задълженията на САЩ извън Северноатлантическата зона. А именно сигурността на тази зона е основен мотив за американското участие в НАТО. Въпросите, особено вторият, имат значение не само

за учените и изследователите, а са натоварени с мощен идеологически и политически пълнеж²⁶.

През 1952 г. пактът предприема второто си разширение. За нас то представлява специален интерес, тъй като негов обект са две балкански държави, при това – непосредствени наши съседи – Гърция и Турция. С този акт НАТО окончателно и недвусмислено (макар и донякъде индиректно) разрешава съмненията (ако въобще вече някой е имал подобни съмнения) за своя характер и за бъдещата си еволюция. Да припомним двете възможни опции: регионална или универсална военна организация. Вече няма колебания, че регионалният (северноатлантическият) компонент остава само в наименованието. Пактът дава да се разбере, че регионалната дреха му е безнадеждно отесняла, че Европа и Америка не са достатъчни за неговия размах. С приемането на Турция НАТО трайно се настанява и в трети континент – Азия. В онзи момент Африка не е необходима на пакта, тъй като разграждането на колониалната система все още не е актуално, а присъствието на западните държави на този континент е достатъчно солидно. А като се има предвид влиянието на Лондон върху формирането на австралийската външна политика, всяко настаняване на алианса в този континент е било повече от ненужно.

Предварителната подготовка за включването на двете балкански държави в алианса беше извършена с два важни лоста. Първият е доктрината Труман от 1947 г., с която Гърция и Турция и формално стават елемент от западната сфера на влияние и се приютяват под американския атомен чадър. Вторият е планът Маршал, който ускорява възстановяването на гръцката и стабилизирането на турската икономики. Усилията на някои днешни анализатори да представят тези лостове едва ли не като стопроцентов алтруизъм и като безкористна помощ на Вашингтон за следвоенното възстановяване на Европа будят – меко казано – недоумение. При подобни анализи се пренебрегва обстоятелството, че през 1974 г. Уолтър Липман, коментирайки в „Ню Йорк хералд трибюн“ доктрината Труман, пише: „Ние изградихме Турция и Гърция не защото наистина им е необходима помощ, а предимно защото

те са онези стратегически врати, които водят в Черно море и в тези територии“²⁷.

С приемането на Гърция и Турция натовските стратегии изпращат поне две важни послания:

1. Че Западът няма намерение да се отказва от договорените с Кремъл сфери на влияние. Гърция и Турция остават в обсега на САЩ и донякъде на Великобритания, което след 1949 г. е почти равнозначно на НАТО. (По косвен начин, със създаването на ОВД, Изтокът показва, че е схванал посланието и от своя страна предупреждава, че няма намерение да се отказва от собствената си сфера на влияние, която след колизията Москва-Белград включва и три балкански държави: Албания, България и Румъния. Този проблем обаче излиза извън обсега на обсъжданата тема и може да бъде коментиран в някоя следваща публикация).

2. Че страните членки на НАТО няма да се поколебаят да се приближат плътно до своя най-голям и най-опасен враг – СССР. Но с това в незавидна ситуация изпада не само Москва, а и София – като най-верен съюзник на СССР.

Разширението от 1952 г. може да бъде видяно и от друг ракурс. С настаняването в Югоизточна Европа НАТО вече контролира целия европейски дял на Средиземноморието и част от азиатското крайбрежие, включително и морските „тапи“ – Босфора, Дарданелите, Гибралтар, както и Суецкия канал. В същото време натовският статут на Турция, както беше посочено по-горе, позволява на пакта да стъпи трайно в още един континент – Азия. С настаняването пък на Шести американски флот в Средиземно море Вашингтон предупреждава Лондон – почти винаги съюзник със специален статут, че е настъпил краят на английската хегемония в този толкова невралгичен район.

Не бива да се забравя, че между двете световни войни претенции за присъствие и влияние в региона демонстрират още Германия, Италия и Франция. Поражението на първите две във Втората световна война обаче попарва за няколко десетилетия техните амбиции да играят по-забележима роля в Средиземноморския басейн. Франция също трябва да се задово-

ли с участие само в миманса. Логично вакуумът се запълва от САЩ и този факт се приема като едно от най-красноречивите доказателства, че сред равните Вашингтон ще бъде „най-равен“.

Никак не е маловажно обстоятелството, че с приемането на Гърция и Турция НАТО в най-груби черти поставя основите на една бъдеща балканска геополитическа конфигурация, която по-късно ще намери израз във формулата „2+2+2“. Разшифрована, формулата означава, че две балкански държави (Гърция и Турция) са членки на Организацията на Северноатлантическия договор, две (България и Румъния) – на Организацията на Варшавския договор, а две (Албания и Югославия) не са обвързани с военен съюз.

Югославският и албанският случаи са не съвсем стандартни, затова заслужават малко повече внимание.

До известния конфликт между Сталин и Тито през 1948 г. Югославия е сред най-верните съюзници на СССР. Поради това страната е подложена от Запада, преди всичко от САЩ, на същия (а в някои случаи дори на по-моощен) политически, икономически, пропаганден и военен натиск, на който са подложени и другите източноевропейски държави. Ала разривът между Москва и Белград предоставя на Запада (естествено, пак на първо място на САЩ) неочаквани възможности да засили и тук своето влияние. На Югославия е обещана солидна военна помощ в случай на съветска интервенция. „Когато става дума за Югославия, декларира през 1950 г. американският посланик в Белград Джордж Алън, ние в същата степен се противопоставяме на агресия срещу нея, както и на агресия срещу която и да е страна и ще защитаваме запазването на суверенитета на Югославия, както и на всяка друга страна“²⁸. Подобна оценка правят през 1951 година президентът на САЩ Х. Труман и главнокомандващият на силите на НАТО генерал Д. Айзенхауер, които подчертават, че за САЩ евентуално нападение срещу Югославия ще има най-голямо стратегическо значение²⁹.

Примерът на САЩ се оказва заразителен за Великобритания и за Франция, в резултат на което от 1951 до 1955 г. западната ни съседка получава от тези три страни икономическа, финансова и военна помощ в размер на 492,9 милиона дола-

ра, а за периода 1951–1971 г. – 1655,5 милиона долара. Лъвският пай на тези наистина впечатляващи инжекции – 92% – идва отвъд океана³⁰.

Още по-показателно е засилването на американско-югославското *военно* сътрудничество, особено от 1951 до 1953г. То се интензифицира забележимо в резултат на споразумението, което двете страни сключват през ноември 1951г. в Белград. Тогава ситуацията обаче е деликатна, поради което югославските официални лица са принудени да внушават на обществеността, че не са поемали никакви задължения да присъединяват страната към западния блок³¹. Колегите им от САЩ пък трябва да уверяват американците, че не са променили мнението си за комунистическия характер на режима в Белград, но при своята конфронтация с източния блок не могат да не отчитат югославските 33 дивизии с около 400 хиляди войници³².

Все в този контекст трябва да се оценяват и идеите на натовските щабове за включването – директно или индиректно – на Югославия в пакта. Идеите стават особено актуални след приемането на Гърция и Турция в алианса през 1952 година. Намеренията са реализирани със създаването на Балканския пакт. Въз основа на т.нар. Договор за приятелско сътрудничество през 1953 г., известен и като Анкарско споразумение, Анкара, Атина и Белград установяват тристранно сътрудничество „по всички проблеми от съвместен интерес“ в икономическата, политическата, *военната* (к.м. – С.Б.) и други сфери. В края на следващата година е подписан договор за съюз, политическо сътрудничество и взаимна помощ. Позовавайки се на чл. 51 от Хартата на ООН (третиращ легитимното право на индивидуална и колективна защита и на укрепване на отбранителните възможности), трите държави включват в документа и военна клауза. По силата на споразумението за учредяване на Балканско консултативно събрание 60 депутати (по 20 от трите парламента) се задължават да проучват въпросите, свързани с осигуряването на мира и със защитата на общите интереси във всички области³³. Още тогава е ясно, че по този начин Западът се опитва да въвлече Югославия в НАТО. Оценката на британското правителство е, че турско-гръцко-

югославското сътрудничество трябва да попречи на Москва да си осигури „нерегламентирано влияние в Адриатическо и Егейско море“³⁴.

Темата за Балканския пакт е занимателна и днес, но тук ще се ограничим със споменаването само на две от най-съществениите обстоятелства:

Първо: Интересът на три от водещите натовски държави – най-вече на САЩ и в значително по-малка степен на Великобритания и Франция – към Югославия е правопрпорционален на интензитета на вербалните дуели между Москва и Белград. С нормализирането на съветско-югославските отношения този интерес видимо спада, а Великобритания и Франция дори прекратяват своята икономическа, финансова и военна помощ за Белград. В крайна сметка Югославия не се присъединява към Северноатлантическия пакт. Нещо повече, Тито става един от идеолозите на политиката на необвързаност, инициатор на движението на необвързаните страни, в което е водеща фигура до смъртта си през 1980 г.

Второ: Нито една от държавите членки на Балканския пакт не го денонсира след изтичането на неговия срок. Това не е само любопитен детайл, защото... Юристите най-добре знаят защо.

Не се различава кой знае колко и натовската политика към Албания. До 1948 г. тази държава споделя съдбата на останалите страни с народна демокрация. През 1955 г. е сред учредителките на Варшавския договор и докато членува в него, в албанските териториални води функционират съветски военни бази. Тирана също изпитва различни форми на натиск от Запада. Този натиск не се променя осезателно и когато Албания през 1962 г. се откъсва от съветската орбита и се сближава с Китай. Обяснението е елементарно – между Пекин и Вашингтон все още няма нормална комуникация. Когато обаче китайско-американските отношения се нормализират, натискът върху Албания намалява, въпреки че Тирана не преустановява упоритата си (естествено, само вербална) „борба с американския империализъм“.

Преломът за света и за Европа, включително и за Балканите като неразделен техен компонент, не настъпва през „1984“ (не най-добрата, но безспорно най-известната, най-емблематичната творба на Оруел), а пет години по-късно. През ноември 1989 година се сгромолясва символът на разделението не само на Германия, а и на Европа и на света – Берлинската стена. Следват бурите в България (безкръвна) и в Румъния (компрометирана от „правосъдието“ над семейство Чаушеску). През 1990 г. двете Германия вече са една държава (според оптимистите те са се обединили, но песимистите са убедени, че едната е погълнала другата). Чехословакия вече е Чехия и Словакия. 1991 е година на „немислимото“ – през юли се саморазпуска ОВД, а през декември се разпада Съветският съюз. Студената война завършва.

За този „оргазъм“ Северноатлантическият пакт се е подготвял от самото си зачеване. Въпреки това обаче през 1989 г. натовските стратегии са изненадани и объркани. Има защо – с изчезването на врага (СССР, ОВД, „социалистическата общност“) изчезва и най-същественният мотив за съществуването на алианса. Ситуацията напомня почти буквално убийството на Л.Троцки, във връзка с което Оруел се пита как руснаците ще живеят без този най-близък Сталинов съратник, а по-късно непримирим враг, след като към него „са били насочили цялата си омраза“. „Вероятно ще трябва да му измислят заместник“, пише Оруел. Точно „измислянето на заместник“ (т.е. наследник) стана една от първите грижи на пакта. Защото опасностите за мира и стабилността от времето на биполарния свят не изчезват, но се модифицират (поне така твърдят в щабовите на НАТО). За решаването на този действително сложен проблем се организират няколко наистина исторически форума. Първият е в Лондон през юли 1990 г., където се ражда декларация за бъдещото адаптиране на целите и на политиката на съюза след настъпилите на Стария континент епохални промени³⁵. На втория – през ноември 1991 г. в Рим – държавните и правителствените ръководители на натовските държави приемат Декларация за мир и сътрудничество и

одобряват нова Стратегическа концепция, на която възлагат надежди да приведе общата стратегия на алианса в съответствие с новите реалности³⁶.

Все по същото време – началото на 90-те години на миналото столетие – държавите от дотогавашния източен блок (както вече беше споменато) изведнъж се оказаха без гаранции за националната си сигурност. А войната тропаше на вратите на много от тях. Почти цяло десетилетие преди това в СФРЮ се бяха водили жестоки *политически* битки. В началото на последното десетилетие на века започват да припламват и първите *военни* искри. Затова София, Букурещ, Тирана, Будапеща, Варшава, Прага започнаха припряно да се озъртат за нови закрилници и покровители. НАТО логично се превърна в притегателен център за бившите социалистически държави. Алиансът, естествено, откликна на желанията на източноевропейските страни и за да ускори и улесни приобщаването им към своите ценности и цели, през 1992 г. формира Северноатлантически съвет за сътрудничество (САСС). Той разви много активна дейност – главно за обучение на офицери и на цивилни специалисти от „новите демокрации“. Обсъждаха се проблемите на (не)сигурността, възникнали в резултат на избуялите националистически, етнически и религиозни колизии в Европа, предимно на нашия полуостров.

В този силно редуциран и поради това непредставителен обзор на най-важните дейности, които трябваше да докажат, че НАТО ускорено се реформира, нещо повече – че до голяма степен вече се е реформирала, няма как да не бъде упомената инициативата Партньорство за мир. Предлага я американският президент Бил Клинтън, а я узаконяват държавните и правителствените ръководители на среща на САСС³⁷. Това предизвиква гнева на Москва, но и притеснения сред някои от съюзниците на САЩ³⁸.

Междувременно Балканите се тресяха от най-тежката след Втората световна война криза. СФРЮ – многонационалната държава, която според някои нейни научни и политически „авторитети“ беше „пример за най-успешно решен национален въпрос“, се разпадаше в унищожителна междуетническа вой-

на. Най-трагична беше тази война в Босна и Херцеговина и може би точно затова именно тук Вашингтон успя да открие пътя за съживяване на НАТО, да формулира и новата роля на пакта, когато самото му съществуване, а с това и значението на САЩ в Европа и в света, бяха поставени на карта.

В края на 80-те и началото на 90-те години САЩ демонстрираха невероятна непоследователност и колебание при квалифицирането на югославските конфликти. Дори признати познавачи на Югославия не можеха да намерят убедително обяснение на тази политика. Лансираха се даже предположения, че американските разузнавателни служби не са били достатъчно информирани. Малко по-късно едно крайче на завесата мъничко се заметна и се разбра, че американският президент Дж. Буш е бил посъветван да се дистанцира от кризата в СФРЮ и да прехвърли на Западна Европа горещия картоф. Очаквало се е, че поради липса на средства, механизми и опит за разрешаване на военни конфликти, както и поради ангажираност със собствените си проблеми (това е времето на Маастрихт), Европейската общност ще се провали и по този начин европейците болезнено ще разберат необходимостта от продължаване на американското политическо и военно присъствие на Стария континент³⁹.

В онзи момент подобни изводи се посрещаха с неприкрита ирония от атлантиците не само у нас. За тях – поне в някои от публичните им изяви – евроатлантическото единство изглеждаше вечно, ненакърнимо и с нищо незаменимо. Днес немалко тогавашни „аксиоми“ звучат доста по-различно и са подложени на открита ревизия. „Крайно време е да престанем да се преструваме, че европейците и американците споделят общ възглед за света или че дори живеят в един и същ свят, пише Робърт Кейган. По най-важния въпрос за силата – нейната ефикасност, морал и ценност – гледната точка на американците и европейците се различава... По важни стратегически въпроси днес американците са от Марс, а европейците – от Венера; те са съгласни по малко въпроси и все по-малко и по-малко се разбират едни други. Това състояние на нещата не е преходно – резултат от едни американски избори или от ката-

строфално събитие. Причините за трансатлантическото разцепление са дълбоки, дълго са се развивали и вероятно ще останат⁴⁰. Няма какво да се добави, освен че мистър Кейган е старши сътрудник на Фондация за международен мир „Карнеги“, Вашингтон. Работил е в Държавния департамент на САЩ, в Отдела за политическо планиране като спийчрайтър на държавния секретар на САЩ и като заместник-ръководител на Бюрото за междуамерикански отношения. Автор на половин библиотека книги. Причисляват го към свръхвлиятелното неоконсервативно ядро от известни политици, политолози, анализатори, които чертаят външната политика и политиката за сигурност на САЩ.

Днес почти никой не оспорва заключението, че югославската криза и конкретно войната в Босна и Херцеговина бяха онзи тест, който помогна на НАТО да разреши кризата, заплашваща самите му устои. На босненския фронт вече се бяха провалили ЕО, ЗЕС, СССЕ и се очакваше да дойде някой на бял кон. Бойните действия на алианса през февруари и април 1994 г. бяха всъщност първите действия извън неговата зона. Логично дойде Дейтън, който утвърди бъдещата роля на НАТО (разбирай САЩ) на Балканите. Няколко години по-късно този списък беше попълнен с Косово и Македония. Кой е следващия от опашката?

Партньорството за мир се оказа изключително печеливш ход – както за страните членки на НАТО, така и за държавите кандидатки. Пактът успя да преодолее съпротивата на Русия и реализира поредните си разширения. Сред новоприетите страни пак има две балкански – България и Румъния, които от 2004 г. са пълноправни членки на алианса. По този начин формулата 2+2+2 се превърна в екзотичен спомен. На Балканите е налице коренно нова геополитическа конфигурация, която някои автори схематично формулират като

НАТО НА БАЛКАНИТЕ, БАЛКАНИТЕ В НАТО

Ала тази схема – както и всяка друга – е вярна само отчасти. Безспорно е, че с приемането на България и на Румъния и

с настаняването в Косово пактът стъпи още по-здравео на Балканите, но е труднодоказуемо твърдението, че Балканите са в НАТО. Сега пълноправни членки на пакта са 4 балкански държави: България, Гърция, Румъния и Турция. Извън него са малко повече: Албания, Босна и Херцеговина, Македония, Сърбия и Черна Гора, Хърватия. (по обясними причини от списъка изключваме Кипър и Словения). Това ме импулсира да характеризирам актуалната ситуация в региона с формулата $4+5$ или $4+5+X$. Първата версия означава 4 натовски и 5 не-натовски държави (или полунатовски, т.е. членки на Партньорство за мир или кандидатки за него), а X -ът във втората маркира потенциалните бъдещи суверенни държави на полуострова. Картината, която ще бъде очертана в следващите редове, е само хипотетична и почти апокалиптична. Ала политическият реализъм налага тя да не бъде игнорирана априори. Още повече като се има предвид, че някои от тези опции вече са коментирани от водещи натовски експерти. Но да вървим подред.

По-рано имахме случай да посочим, че събитията в *Македония* през 2001 г. поставиха началото на края на тази млада република във формата, в която съществуваше дотогава. Изминалите повече от 4 години, за съжаление, не предложиха нито един аргумент, който да опровергава тази прогноза. Напротив, създава се впечатление, че югозападната ни съседка упорито върви към (кон)федериране или дори към разпокъсване и присъединяване на отделни нейни територии към непосредствени съседи. Едва ли сега някой простосмъртен извън щабовите на НАТО би могъл да предвиди кои от тях, кога и как ще бъдат приети в алианса (ако въобще бъдат приети и ако той вече не е останал в историята).

Годините на *Държавната общност Сърбия и Черна Гора* най-вероятно са преброени. Отделянето на Черна Гора все повече изглежда неизбежно. Балканската политическа карта ще се „обогати“ с още една „държава с джобен формат“. Колко и какво ще спечелят черногорците от това (освен подхранването на националната им гордост и самочувствие) също е трудно да се предскаже. Сърбия обаче губи излиза си на Адриатическо море. Тази загуба не е малка, но от нея има и по-голяма. Казва се *Ко-*

сово(според албанците) или *Косово и Метохия* (според сърбите). Вече никой не се съмнява, че този протекторат (апропо, не ви ли е обидно — като на европейци, че през двадесет и първото столетие на територията на нашия континент все още съществуват протекторати?) ще получи статут на независима държава. Все по-малко са онези, които се надяват областта да бъде реинтегрирана в Сърбия. Както се казва, песимистът би въздъхнал: „Толкова е лошо, че по-лошо не може да бъде!“. На което оптимистът бодро би контрирал: „А, може, може!“.

По-лошото също си има име. При това не едно, а две: Войводина и Санджак (Рашка област).

Войводина е район, граничещ с Унгария, с компактно унгарско население. И тук отвреме-навреме се лансират искания за промяна на статута на областта, най-вече по посока на по-голяма независимост от Белград. А интересът на Будапеща (включително и официалната) към тези процеси е публична тайна. И едва ли е случайно, че точно в момента, когато Черна Гора се приближава към референдум за независимост, а Косово — към окончателно приемане на Статута му, във Войводина се появили, националистически графити. Европейските институции пък не се поколебаха да покажат поредния жълт картон на официален Белград.

В Санджак, който е разположен на територията на Сърбия и на Черна Гора, центробежните тенденции също не са от вчера. Поради многобройния ислямски елемент (около 50% от цялото население на областта) погледите на сепаратистите са вперени в Босна и Херцеговина, към която желаят да се присъединят. Ето защо евентуално отделяне на Санджак и обединяването му с Босна и Херцеговина крие поне три опасности: А/. Да прекъсне естествената връзка между Сърбия и Черна гора; Б/. За сметка на разширението на Босна и Херцеговина да свие още повече територията на Сърбия, връщайки я по този начин едва ли не към началото на XIX век; сиреч преди поредицата от сръбски въстания, довели в крайна сметка до освобождение от „турското присъствие“. (Не ми се ще да да мисля как този горд народ ще реагира на такова предизвикателство); В/. Да увеличи твърде много относителната тежест

на Турция в региона. Тогава пък не бих искал да съм на мястото на не по-малко гордите гърци, които от векове не долюбват османските си съседи. А ако някой се интересува от перспективата тези предполагаеми, но не невъзможни (квази)държави да бъдат приети в Организацията на Северноатлантическия договор, може да прочете предпоследното изречение от абзаца за Македония.

Разбираемо е, че *Босна и Херцеговина* вижда в тези процеси шанс за себе си. Ала причините за радост са по-малко от основанията за тревога. Най-голямото безпокойство е столицата на Република Сръбска Баня Лука. През 1995г. Дейтънско-Парижкото споразумение ѝ предостави право да установява „специални отношения“ със Сърбия. Ако Република Сръбска реши да се възползва от него, тя неизбежно ще бъде подкрепена от Сърбия. Белград едва ли ще пропусне възможността да използва Баня Лука като разменна монета при неизбежните пазарлъци за териториални компенсации след очакваното откъсване на Косово. Трябва ли тогава да се учудваме, ако хърватите последват примера на босненските сърби? Защото Дейтън дари и босненските хървати с право на „специални отношения“ с майката родина. Хайде заедно да погадаем какво ще остане от Дейтънско-Парижкия документ; какъв ще е броят на новите балкански държави; колко и кои от тях ще бъдат приети в НАТО и колко и кои ще останат в своеобразното „гето“ извън алианса; какво ще бъде равнището на регионалната сигурност... Май стана малко тъжничко, затова да приключим с прогнозите.

Тук е потребна още една уговорка. Всички тези сценарии (не отричам, че те са до голяма степен спекулативни) са възможни единствено с одобрението на онези, които в момента диктуват световната политическа мода. (Да не забравяме, че спекулациите за бъдещето на Съюзна република Югославия - имаше доскоро и такава държава – бяха прекратени, когато Европейският съюз реши, че вече няма как да не се намеси. В резултат на намесата се роди нещо, за което малцина знаят какво е точно – федерация, конфедерация или нещо трето. Назоваха го Държавна общност Сърбия и Черна Гора, а поради

активното участие на Хавиер Солана някои зевзеци отвъд Калотина нарекоха това творение Солания. То има още едно прозвище, но финият взор на читателите не ми позволява да го напиша. Само за онези, които знаят сръбски език, ще кажа, че то е съставено от първите срички на „Сербија“ и на популярното на запад название на Черна Гора – Monte Negro, свързани със съюза и).

И тъй като в цялата досегашна балканска история трудно могат да бъдат посочени примери, когато намесата на външни сили е отговаряла на интересите на народите от региона, сегашният оптимизъм, че НАТО е универсалният ключ към мира, сигурността, благоденствието и просперитета изглежда силно преувеличен. Макар вече да е член на ЕС, Кипър продължава да е разделен.

Гърци и турци пак само че не се обиха за няколко егейски камъка. И когато изглеждаше, че гръцко-турската вражда е останала в историята, ситуацията отново „се нормализира“. Гръцкият премиер Костас Караманлис предупреди Турция, че ако желае да бъде приета в ЕС, трябва да промени поведението си и да приеме ценностите на съюза. Случайно или не, по същото време от Виена изтече информация, че нов стратегически документ, приет от Националния съвет за сигурност в Анкара и назван „Основи на политиката за националната сигурност“, давал право на Турция да обяви война на Гърция, ако тя разшири териториалните си претенции в Егейско море. Караманлис демонстрира мускули и отложи планираната в края на ноември 2005 г. визита в Турция. А тя можеше действително да стане историческа, защото посещение на гръцки правителствен ръководител в Анкара не е имало почти половин век – от 1959 г.

Все по същото време президентът на натовска Гърция се разгневи и на колегата си от друга балканска, но само полунатовска държава – Албания. И не само се разгневи, но и анулира срещата си с него – заради протестите на група албанци, носещи антигръцки лозунги. Гръцката преса не се поколеба да постави инцидента в по-широк, балкански, контекст и да види

в него „планове за напрежение на Балканите, натиск за независимост на Косово с главно действащо лице Никълъс Бърнс“.

В Косово пък нямат нищо против подобни сценарии. Там всички вече живеят с усещането, че са жители на независима държава. Сръбските анклавни са на доизживяване. Белград отдавна е осъзнал, че е изгубил областта и може единствено да симулира активност във връзка с нейното бъдеще.

Край Вардара се дебнат македонци и албанци. Въпросът „кой ще бъде крайният победител?“ има само риторична стойност.

А какво спечелихме ние, българите? Онези, които направи-ха от НАТО своя кауза, хвърлиха дюшеш. Вероятно не са за оплакване и консуматорите на тлъсти поръчки и на още потлъсти комисиони. Военните най-после намериха приложение на занаята, за който са се говорили и за който получават заплати. Не съм чул да се оплакват и неколцината селяни, ангажирани понякога като статисти в натовските учения.

Ала повечето от нас май пак изтеглиха Черния Петър. В прав текст, откровено недипломатично високорангиран български дипломат ни предупреди да не питаме за ползите от военното присъствие на една натовска държава у нас. А още повисокостоящ негов шеф (макар и бивш) с присъщия си убедителен ентузиазъм ни информира, че „новите българо-американски съоръжения на наша територия ще бъдат една качествено нова гаранция за сигурността на България, Балканите и региона. А може би и на света“. Но „обикновеният българин“ който знае защо си мисли, че щедрообещаваните ползи не само от съоръженията, а и от приемането ни в пакта се отлагат до гръцките календи. Както се отложи и щедро обещавааният поток от чужди инвестиции. Не се отлагат обаче пораженията върху околната среда в Западна България, които – поради липса на информация – селяните си обясняват с „хуманитарната интервенция“ на НАТО в Косово, с все по-честите киселинни дъждове и с многократно увеличения трафик на неизвестни тям самолети, щъкащи насам-натам над главите им. Затънали в ежедневните си проблеми, дори не си спомнят, че имаше някакви неправителствени екологични организации, които безброй пъти декларираха, че ще се грижат за опазването на окол-

ната среда повече отколкото за себе си. Забравили са, че имаше и все още има персони, които преди да се изиявят като мастити политици, дипломати и отново като политици, бяха дейци и ръководители на екологични политически формации.

Почти като в Ботевата „Елегия“ „мълчи народа“. А заедно с него мълчи българският елит, включително и интелектуалният (без кавички!). Поплакът на поета Недялко Йорданов „Български политици, опомнете се!“ (в. „Труд“, 11.10.2005 г.) е само изключение, което потвърждава правилото. И понеже споделям изцяло тревогата на бележития бургазлия, ще припомня някои от неговите стонове.

„За какво е всичко това?, пита той.

Как е възможно дори само да си го помислим, камо ли да водим преговори (за американските бази в България – С.Б.)?

Какъв цинизъм: Зависи колко ще получим. Зависи от наема.

Каква илюзия: Пристанището (бургаското – С.Б.) ще бъде усъвършенствано.

Каква лъжа: Няма да бъде използвано за нападение над чужди държави.

А за какво им трябва тогава на американците това пристанище?

Не им ли стига бургаското летище, което използваша във войната с Ирак?...

Тази война, в която и ние позорно участваме.

Докога България ще бъде безсловесен сателит на някого?

От Хитлер – на Сталин, от Сталин – на Буш.

Но дори при Хитлер бургаското пристанище не беше превърнато в германска военна база.

Но дори при Сталин съветски военни кораби не използваша пристанището.

Изобщо имаше ли някаква съветска военна база в България?“

Срещу кого е американската база?, пита бардът.

„Срещу Русия?

Срещу Турция?

Срещу световния тероризъм...

Е, ако е последното, значи световния тероризъм сами си го вкарваме в държавата...

Опомнете се, български политици
Накъде водите България? Какво ви става?...

На кого и за какво я продавате?"

Съжалявам, че не мога да пиша като Недялко Йорданов,
Затова не мога да мина без нещо като ЗАДЪЛЖИТЕЛЕН ПО-
СЛЕСЛОВ.

Най-напред поднасям искрените си извинения на онези упорити читатели, които с търпение и героични усилия са стигнали до края на този текст. Упреците ви, че съм пренебрегнал каноните на научния стил, задължителни за сериозни печатни издания, са повече от справедливи. Но метафоричният, понякога прекалено фриволен език и стил бяха за мен не цел, а само средства да задържа вниманието ви

Признавам, че много от разсъжденията ми са прекалено емоционални, ангажирани, субективни и – не е невъзможно – неубедителни и дори неверни. Затова беше онова НЕОБХОДИМО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ в началото на текста. Всеки има право на грешка, но на онези, които ще видят в написаното от мен не грешка, а непростим грях, ще припомня следната метафора, използвана от небезизвестния Зб. Бжежински, който пък я заема от японски професор. „Един беден воин искал да си купи хубава ризница, но не му достигали пари. Затова той спестявал от храната си и малко по малко успял да събере достатъчно за една наистина прекрасна ризница. Избухнала война и той тръгнал на бой с неприятеля. Но тъй като тялото му се изтощило от годините на недояждане, той не можел да носи тежката ризница и скоро бил убит от враговете“⁴¹.

И на финала – мъдрият Ралф Дарендорф, цитиращ бивш шведски министър на финансите, социалдемократ, който по друг повод заявява: „Ако е толкова трудно да се даде на една идея човешко лице, то аз не желая да имам нещо общо с нея“⁴².

Затова аз не желая да имам нищо общо с идеята за НАТО
Поне за такава НАТО И поне засега

А ако желаете да разберете колко хора мислят като мен,
организирайте в края на краищата референдум.

БЕЛЕЖКИ

¹ Ако си припомним накратко станалото след онази велика дата, имаме немалко основания да се усъмним, че втрещяващата оферта на С. Паси е била чудесна импровизация, както тогава я оценяваха някои коментатори. Днес е повече от ясно, че става дума за отлично обмислена програма с ясно очертани перспективни цели и със солидна медийна, политическа, дипломатическа и финансова подкрепа. Още по-наивно е да се преценява като спонтанен изблик поканата на г-н Паси да повози със своя издигнат вече на пиедестал исторически „Трабант“ гостуващия в страната ни генерален секретар на НАТО и особено готовността, с която ръководителят на пакта прие тази покана. Защото само политически аналфабет би повярвал, че това може да стане напук на задължителния протокол и на строгите мерки за сигурност, които налагаше визитата на генералния секретар на алианса в страна, която довчера, е била член на Варшавския договор, най-верен съюзник на СССР, следователно – кръвен враг на западния военен блок с всички произтичащи от това последици.

² Впрочем, несправедливо ще е да твърдим, че само днешният ни политически „елит“ много рядко е „в час“. Ето само един „бисер“, сътворен от неговите предшественици“:

„1912 година е. България е на върха на своята сила и слава. Прусия на Балканите. Япония на Балканите. Пиемонт на Балканите.

Туркия ке падне...

Избухва бомбата във Виница. Оная бомба, която даде сигнал да се подпали целият свят.

Загиват двесте души най-добри българи македонци.

В Парламента министър-председателят Иван Гешов чете печалната телеграма, с която се съобщава на българското правителство и на българския Парламент, че са загинали двесте българи.

Щом прочете министър-председателят телеграмата, гръмки ръкопляскания избухнаха...

Мен ме слиса тая записаност на тогавашната ни камара... Българи двесте души загиват, при съобщението на тая трегедия, разбира се, аз очаквах да станат на крака мълчаливи всички депутати и да наведат глави в траур. А те изръкопляскаха...“.

Александър Балабанов, И аз на тоя свят. Спомени от разни времена, Български писател, С., 1985, 361–362.

³ Кратък политически речник, ПАРТИЗДАТ, С., 1979, с. 674.

⁴ Дипломатическия словарь. Том II К – Р, Издателство „Наука“, Москва, 1985, с.311.

⁵ Такъв беше смисълът и на казаното от д-р Петър Берон часове след парламентарните избори през юни 2005 г.

⁶ За това свидетелства напр. британският историк, журналист и писател А.Ливън. Вж. Анатол Ливън, Америка в плен на национализма, Сп. „Факел“, година двадесет и пета, кн. първа, 105–114).

⁷ Вж. Ярослав Голев, „Консуматорите на сигурност“ трудно ще превземат НАТО, в. „Стандарт“, 01.04.1995; Джонатан Стийл, НАТО е заплаха за Европа и трябва да бъде разпуснато, в. „Монитор“, 09.11.2004).

⁸ Шарл Милон, Франция и обновяването на Атлантическия съюз, Министерство на отбраната на Република България. Информационен бюлетин. Издание по проблемите на сигурността на Европа, Балканите и България, бр. 6, 1996, 21–26.

⁹ Вж. в. „Монитор“, 02.06.2005.

¹⁰ Игнацио Рамоне, Геополитика хаоса, Институт за геополитиче-ке студије, Београд, 1988, с. 24.

¹¹ Владимир Костов, Въпросът за НАТО ли е най-съществен-ният?, в. „Континент“, 15–16.04.1995.

¹² Влодзимир Чимошевич, Изграждане на сигурността на Полша: членството в НАТО е ключова цел, Министерство на отбраната на Република България. Информационен бюлетин. Издание по проблемите на сигурността в Европа, Балканите и България, бр. 6, 1996, 14–20.

¹³ Интерес в това отношение представлява следната позиция на известния английски писател и журналист Миша Глени, признат познавач на Балканите: „...имаше доста помпозна реторика за Ялта, за това как Западът е раздал източните страни с наивната надежда, че Сталин е прогресивен човек. Това са глупости. Западът знаеше прекрасно какво прави, като отстъпи Източна Европа. Това, което стана, е, че Западът вкара Червената армия в много проблематична част от Европа. Така този район престана да създава трудности на Западна Европа и Щатите, докато те изграждаха процъфтяващото общество на консуматорите. Американците, британците, французите и руснаците предопределиха разделението на Германия точно защото никой не искаше силна немска държава в средата на Стария континент“. В. „Стандарт“, 6 април 1995.

¹⁴ Цит. по встъпителната статия на Венцеслав Константинов „Зрелостта като младост“ към книгата на Елиас Канети Спасеният език, Народна култура, С., 1981, с. 14).

¹⁵ Това и всички следващи позовавания на Оруел, ако не е посочено нещо друго, са по: Гордън Баучър, Джордж Оруел, Издателство Весела Люцканова, С., 2004.

¹⁶ Вж. Хайне, Философска проза в два тома, С., 1982, т. 2, с. 403.

¹⁷ NATO – OTAN. Разбиране за НАТО: въведение за партньорите.Brussels (Bruxelles, без година на издаването, с. 4.

¹⁸ Вж по-подробно THE NORTH ATLANTIC TREATY, Washington DC, 4 April 1949. В: NATO – OTAN. Handbook, Brussels, 2001. 527–530; Договор о дружбе, сотрудничества и взаимной помощи между Народной Республикой Албанией, Народной Республикой Болгарией, Венгерской Народной Республикой, Германской Демократической Республикой, Польской Народной Республикой, Союзом Советских Социалистических Республик и Чехословацкой Республикой, В: Организация Варшавского Договора. Документы и материалы 1955–1980, 6–10.

¹⁹ Вж. New York Times. 1946, Mar. 6.

²⁰ Вж. Г. Л. Розанов, Конец „третьего Рейха“, Москва, 1985, 97–103.

²¹ Речь на Адолф Хитлеръ предъ Германския Райхстаг отъ 19-и юлий 1940г., без място и година на издаване, с. 28.

²² Вж. Г. Л. Розанов, цит. съч., с. 164.

²³ Вж. К. П. Вощенко, СССР в борьбе за мир. Международные конференции 1944–1974 г. М., 1975, с. 21.

²⁴ Цит. по Ю. А. Кашлев, Разрядка в Европе. От Хельсинки к Мадриду, Москва, 1980, 4–5.

²⁵ Вж. Литературная газета, 17 септември 1980.

²⁶ Гордън Баучър. Цит. съч., с. 595.

²⁷ По този въпрос вж. по-подробно L. Evren, Severnoatlantski ugovor. В: NATO i Partnerstvo za mir, Beograd, 1996, 133–184.

²⁸ Цит. по Ранко Петкови□ XX век на Балкану. Версај. Јалта. Дејтон. Београд, 1996, с. 122.

²⁹ Цит. по Славољуб Шуши□ Балкански геополитички кошмар, Београд, 1995, с. 60.

³⁰ Пак там, с. 61.

³¹ Пак там.

³² Вж. Ранко Петкови□ Један век односа Јгославије и САД, Београд, 1992, с. 101.

³³ Пак там, с. 32.

³⁴ Тези и други документи за Балканскиот сјюз са публикувани в Jugoslovenska revija za meĥunarodno pravo, 1955, br. 1, s.142. Военно-

то споразумение обаче не е отпечатано и това става повод за многопосочни спекулации.

³⁵ Цит. по D. Bekić Jugoslavija u hladnom ratu, Zagreb, 1988, 500–501.

³⁶ Вж. London Deklaration, В: NATO TRANSFORMED, The Alliance Papers № 24, Brussels, без година на издаването, 17–29.

³⁷ Вж. Une Alliance глговле, Le dlcisions des Chefs? Etat et de Gouvernement de j OTAN, Bruxelles, без година на издаването, 17–63.

³⁸ Вж. Декларация на държавните и правителствените ръководители, участвали в срещата на Северноатлантическия съвет, проведена в Главната квартира на НАТО в Брюксел на 10 и 11 януари 1994 г., Партньорство ва мир: Рамков документ; Партньорство за мир: По-кана, Информационен бюлетин на Министерството на отбраната, бр. 2, 1994, 7–18.

³⁹ Вж. Ерик Костел, Съвременната геополитика, Кама, С., 1999, с. 26.

⁴⁰ Робърт Кейган, Сила и слабост. Сп. „Европейски дискурси“, бр. 1, 2004, с. 8.

⁴¹ Збигнев Бжежински, Извън контрол. Глобален безпорядък в навечерието на ХХІ век. Обсидиан, К., с. 124.

⁴² Ралф Дарендорф, Размисли върху революцията в Европа. Център за изследване на демокрацията, С., 1992, с. 65.

Материалът е изпратен на III Международен форум „Диалог между цивилизациите“, състоял се през ноември 2005 г. в Родос, Гърция